

EDUCATIO

PEDAGÓGIA SZOCIOLÓGIA HISTÓRIA ÖKONÓMIA PSZICHOLÓGIA POLITOLÓGIA

ISKOLA ÉS EGYHÁZ

EGYHÁZ ÉS DEMOKRÁCIA	3	<i>Kozma Tamás</i>
VALLÁS ÉS ISKOLA	13	<i>Tomka Miklós</i>
EGYHÁZI ISKOLÁK NYUGATON ÉS NÁLUNK	26	<i>Lukács Péter</i>
EGYHÁZ, ÁLLAM, OKTATÁS, 1848–1945	34	<i>Nagy Péter Tibor</i>
KATOLIKUS ISKOLÁK AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN	46	<i>Drabos Péter</i>
TÁRSADALMI IGÉNYEK ÉS VALLÁSOKTATÁS	65	<i>Halász Gábor</i>

TÁRSADALMI IGÉNYEK ÉS VALLÁSOKTATÁS

A POLITIKAI RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN az iskolai vallásoktatás kérdései a közfigyelem előterébe kerültek. Ez lényegében két tényezőre vezethető vissza. Egyfelől arra, hogy a korábbi politikai rendszer hatalmi és ideológiai megfontolásokból korlátozta az iskolai vallásoktatás és az egyházi iskolalétesítés lehetőségét, s így a rendszerváltást követően az ezzel kapcsolatos igények nagy erővel törtek fel. Másfelől arra, hogy a hatalomra került politikai erők egyik legfontosabb oktatáspolitikai törekvésévé éppen az egyházi iskolatulajdon visszaállítása és a vallásoktatás lehetőségének az állami-önkormányzati intézményekben való megteremtése lett. E törekvés, mivel érzékenyen érintheti a lelkiismereti szabadság kérdését, és létező intézményi formák megszüntetésével vagy átszervezésével járva konkrét érdekeket is sérthet, aggodalmat keltett különböző társadalmi csoportokban, és a politikai ellenzék ellenállásába ütközött. A vallásoktatással és a volt egyházi iskolatulajdon visszaállítással kapcsolatos törekvések helyi és iskolaszintű konfliktusok megjelenésével jártak, élénk parlamenti vitákat eredményeztek, és a sajtó állandó figyelmét váltották ki.

Amíg a magyar társadalomnak a valláshoz és egyházakhoz való viszonyáról korábbi vallásszociológiai vizsgálatok eredményeképpen általában eléggé megbízható információkkal rendelkezünk, arról jóval kevesebbet tudunk, hogy a vallásoktatással és az egyházi iskolatulajdon visszaállítással kapcsolatos kérdéseket hogyan ítélik meg a társadalom különböző csoportjai. Ez indított arra, hogy a közvélemény-kutatások módszereit felhasználva megpróbáljuk feltérképezni, mit is gondolnak az emberek e kérdésekről. A *Szocio-Reflex Független Társadalom- és Piackutató Kft*-vel együttműködve több alkalommal folytattunk tanügyi közvélemény-kutatásokat, melyek egyebek mellett a vallásoktatás és az egyházak oktatásügyi szerepének társadalmi megítélését is célozták. A három egymást követő évben megismételt vizsgálatok alapján eléggé megbízható képet alkothatunk arról, hogy a magyar társadalom különböző csoportjai a vallásoktatás milyen formáját igénylik vagy tudják elfogadni. Az alábbiakban e vizsgálatok eredményeit ismertetjük.

A vizsgálatok

Az első vizsgálatot 1990-ben, közvetlenül az első szabad választásokat követően végeztük el. Ennek során azonban a vallásoktatással kapcsolatban csupán néhány kérdést tettünk fel, nem sejtve még, hogy e kérdéskör hamarosan milyen

jelentőségre tesz szert.[†] A második vizsgálatra, amelynek célja immár elsősorban a vallásoktatással kapcsolatos vélemények megismerése volt, 1991 őszén került sor. A legutóbbi vizsgálat 1992 áprilisában zajlott le, vagyis egy olyan időpontban, amikor a vallásoktatással és az egyházi ingatlanok visszaadásával kapcsolatos kérdések a korábbi viták és konfliktusok nyomán már egyértelműen a közfigyelem előterében voltak.

Mindhárom vizsgálatnál a magyarországi felnőtt lakosságot iskolázottság, életkor és lakóhely szerint reprezentáló 1.000 fős mintával dolgoztunk. Mindhárom esetben olyan kérdőíveket alkalmaztunk, melyek kérdéseit kérdezőbiztosok tették fel a lakóhelyükön felkeresett megkérdezetteknek.

A mintákban a vallásos és nem vallásos emberek aránya lényegében megfelelt az egyéb kutatások által kimutatottnak: 1992-ben az embereknek körülbelül kétharmada (67,5%) mondta magát vallásosnak. A vallásossággal kapcsolatos kérdést, a hasonló vizsgálatokban alkalmazott módszernek megfelelően, úgy tettük fel, hogy megkülönböztethető legyen az egyházhoz és a nem egyházhoz tartozás. Az 1992 áprilisában végzett vizsgálat során az emberek 19,1%-a vallotta magát az egyház tanításait követő módon vallásosnak, 48,4% a maga módján vallásosnak és 31,1% nem vallásosnak (nem adott választ 1,3%). Ezek az arányok csaknem pontosan megegyeznek a korábban rögzítettekkel. Ami a felekezeti megoszlást illeti, a megkérdezettek 69,4%-a mondta azt, hogy a római katolikus vallásban keresztelték meg, 15,9%-ukat a református, 3,4%-ukat az evangélikus, 1,2%-ukat pedig a görög katolikus egyház keresztelte meg. Egyéb vallásban keresztelték meg vagy jegyezték be a megkérdezettek 0,6%-át, nem keresztelték meg vagy nem jegyezték be 6%-ukat, illetve nem válaszolt az ezzel kapcsolatos kérdésre 3,6%.

Vélemények a vallásoktatásról

Annak a megítélését, hogy általában szükség van-e a gyermekek vallásoktatására, külön kell választani attól, hogy ennek a biztosításában milyen szerepe lehet az úgynevezett nyilvános iskoláknak, azaz az állami vagy önkormányzati fenntartásban lévő intézményeknek. A vallásoktatás általában vett szükségességével kapcsolatban az emberek lényegében három nagy csoportot alkotnak. Vannak, akik mindenképpen szükségesnek tartják a gyermekek vallásos oktatását, vannak akik ezt nem tartják szükségesnek, de nincs ellene kifogásuk, s végül vannak olyanok, akik határozottan elutasítják ezt. Azoknak az aránya, akik kifejezetten ellenzik azt, hogy a gyermekek vallásoktatásban részesüljenek, rendkívül alacsony: mindössze 3,6%. A legtöbb ember (51,2%) nem tartja szükségesnek a vallásoktatást, ám nem is ellenzi azt. Azoknak az aránya, akik kifejezetten szükségesnek tartják a vallásoktatást: 39,4%.

[†] Az 1990-es vizsgálat eredményei, az alkalmazott kérdőív megtekinthető a *Társadalmi igények, iskola, oktatáspolitikai* című kötetben (Kutatás Közben, Oktatókutató Intézet, 1991.)

Ezek az arányok azt mutatják, hogy ma Magyarországon rendkívül csekély azoknak a száma, akik egy türelmetlen ateista álláspont lehetséges híveiként jöhetnének számba. A magukat nem vallásosnak mondó emberek döntő többségére sem jellemző a vallásoktatást kifejezetten ellenző álláspont. A nagy többség, amely tehát nem tartja szükségesnek a vallásoktatást, de nincs is kifogása ellene, nyilván annak függvényében alakítja ki konkrét álláspontját, hogy a vallásoktatás milyen formában jelenik meg a számukra: ennek bizonyos formáit elfogadják, másokat viszont elutasítanak. A vallásoktatással kapcsolatos vitákban ennek a többségnek a megnyerése válhat tétté.

A vallásoktatásnak elvileg nagyon sokféle formáját lehet elképzelni. Vizsgálatunkban hat különböző formát tártunk az emberek elé, arra kérve őket, mondják meg, melyiket tartják leginkább elfogadhatónak. A válaszok megoszlását az alábbi táblázat mutatja.

I. TÁBLÁZAT

A vallásoktatás mely formáját tartaná a leginkább elfogadhatónak? (%)

	Az adott formát választók aránya
A vallásoktatást csak egyházi iskolák végezzék	14,6
Az állami (önkormányzati) iskolákban legyenek vallásos szellemben oktató tagozatos osztályok	11,1
Az állami (önkormányzati) iskolákban legyen tanrenden kívül szabadon választható hittan	38,9
A tanrend részeként választhassanak a gyerekek a vallásoktatás és valamilyen más tantárgy között	12,8
Minden tanuló részesüljön vallásoktatásban	13,3
Semmilyen formában ne legyen vallásoktatás	2,3
Egyéb megoldás	1,1
Nincs válasz	5,9

A legtöbb ember a vallásoktatásnak azt a ma is leggyakoribb formáját tartja a leginkább elfogadhatónak, amely az iskolán belül szervezett, ám a tanrenden kívül, szabadon választható hittanórára épül. A normál tanrendbe beépített, ám szabadon választható vallásoktatásnak két formája között kínáltunk fel választást: az egyik fakultatív óra, a másik pedig vallásos szellemben oktató tagozatos osztály formájában tenné lehetővé a vallásoktatást. E két megoldás valamelyikét az emberek 23,9%-a választotta, nagyjából hasonló arányban megoszolva a két lehetőség között.

Azoknak az aránya, akik nem elégednek meg a fakultatív megoldásokkal, hanem mindenki számára kötelezővé tennék a vallásoktatást, meglehetősen alacsony (13,3%). Ennél valamivel magasabb azoknak az aránya, akik az állami (önkormányzati) iskolákban a vallásoktatásnak semmilyen formáját nem helyeselnék (16,9%), akik tehát vagy azt a megoldást választották, hogy vallásoktatás csak az egyházi iskolákban történjen, vagy pedig semmilyen formában nem tar-

tották azt elfogadhatónak. Lényegében ez a két álláspont az, amely a vallásoktatással kapcsolatos vitákban a két szélső pólust alkotják, s amelyek elfogadása a leginkább kizárja egymást.

Arra, hogy a vallásoktatás általánosan kötelezővé tételét kívánók, és az állami (önkormányzati) iskolákban a vallásoktatás semmilyen formáját elfogadni nem tudók aránya hogyan oszlik meg a társadalomban, más kérdések alapján is következtethetünk. Azzal az állítással, hogy "A hitoktatás legyen kötelező minden gyermek számára" az emberek 17,8%-a értett egyet. Ugyanakkor azt az állítást, hogy "Ha hitoktatás lesz az iskolában, akkor a nem vallásos gyermekek hátrányos megkülönböztetésben fognak részesülni a tanárok szemében és a továbbtanulásnál" a megkérdezettek 18,2%-a fogadta el igaznak.

A hitoktatás kötelezőségével a vallásos emberek nagy többsége sem ért egyet, noha ebben az egyházhíű emberek és a maguk módján vallásosak között nagyon nagy eltérés található: amíg az előbbieknél 51,6%-a ért egyet a kötelezővé tétellel, addig az utóbbiaknak csupán 13,3%-a.

Fontos megemlíteni, hogy az álláspontok jelentősen finomodnak akkor, ha a kérdést nemcsak általánosságban fogalmazzuk meg, hanem mindjárt különböző alternatívákat is tárunk azok elé, akik egyébként egyetértenek azzal, hogy a hitoktatás legyen kötelező minden gyermek számára. Ebben az esetben ugyanis meglehetősen nagy hányaduk (30,2%) olyan alternatívát választ, amely végül is nem jelent kötelezőséget.

Mindezek megerősítik azt, hogy a magyar társadalom az iskolai vallásoktatás kérdését tekintve különböző csoportokra oszlik. Egyfelől van egy, a társadalomnak mintegy ötödét vagy hatodát kitevő többé-kevésbé intoleráns hívő csoport, amely mindenki számára kötelezővé tenné a vallásoktatást. Többségük még akkor is hajlamos a kötelezőség mellett állást foglalni, ha alternatívaként különböző fakultatív megoldások is megjelennek. Másfelől viszont van egy hasonló nagyságú csoport, amely döntő részben a lelkiismereti szabadságát féltve és nagyon kis részben vallásellenességből elfogadhatatlannak tartja azt, hogy a vallásoktatás az állami (önkormányzati) iskolákban bármilyen formában megjelenjen. Közöttük húzódik meg az a társadalomnak háromötödét vagy négyhatodát kitevő nagy többség, amely vagy toleranciából, vagy bizalomból elfogadja a vallásoktatás jelenlétét az állami (önkormányzati) iskolákban, de kizárólag az önkéntesség és a szabad választás alapján. Az emberek döntő többségére tehát az jellemző, hogy akkor, ha ez a világnézeti szabadság sérelme nélkül, szabad választás alapján történik, el tudják fogadni a vallásoktatás jelenlétét. Erre a legtöbben akkor látnak garanciát, ha a vallásoktatás megmarad a tanrendben, azaz általában a tanítási időn kívül szervezett hittanórák keretében, ennél kevesebben vannak azok, akik a tanrendbe iktatott fakultatív formákat fogadják el, vagy a vallásos nevelést igénylőknek külön osztályok szervezését látnák a jó megoldásnak.

Az egyházi iskolák visszaadása

Az elmúlt évben az iskolai vallásoktatásnál talán méginkább foglalkoztatta az embereket a volt egyházi iskolák visszaadásának a kérdése. A vitákat az vál-

totta ki, hogy erre az elfogadott törvény lehetőséget biztosít akkor is, ha az adott településen mindössze egy iskola működik, azaz amikor a visszaadás nyilvánvalóan a lelkiismereti szabadság veszélyeztetésével járhat.

Az emberek döntő többsége általában elfogadja azt, hogy az egyházaknak joguk van volt iskolatulajdonuk visszaszerzésére. Határozottan eltérően ítélik meg azonban az egyiskolás és a többiskolás települések esetét. Amíg abban az esetben, ha egy településen több iskola működik, 80,5%-uk elfogadja a visszaadást és csak 10,2%-uk helyteleníti, addig akkor, ha a településen csak egy iskola működik, csupán 19,8%-uk ért egyet a visszadással és 69,6%-uk ellenzi azt. Az ellenzők aránya a közvetlenül érintettek, azaz a községekben élők körében valamivel alacsonyabb, mint a városiak között, azonban itt is csaknem egyharmados (61,9% ellenző, 24,1% támogatóval szemben). Az ellenzők aránya a vallásos emberek körében is jóval magasabb, mint a támogatók aránya, igaz, ez a kérdés is azok közé tartozik, melynek a megítélésében az egyház tanait követők és a maguk módján vallásosak között nagyon nagy eltérés tapasztalható (lásd a II. táblázatot).

A szülői véleményeknek nyilvánvalóan az iskolaátadások kérdésében is különös figyelmet kell tulajdonítani. Az iskoláskorú gyermekkel rendelkező szülők körében az egyiskolás településeken való iskolaátadás elutasításának az aránya különösen magas: amíg a nem szülők körében az elfogadók aránya 21,9% és az elutasítóké 67,5%, addig a szülők körében az elfogadóké 14,8% és az elutasítóké 75,2%. Az eltérés hasonló mértékű a falun élők körében is: amíg a falusi nem szülőknek 27,1%-a fogadja el és 59,2%-a utasítja el az egyetlen iskola átadását, addig a falusi szülőknek csak 16,7%-a fogadja el és 68,6%-a utasítja el.

II. TÁBLÁZAT

Az egyiskolás települések iskoláinak visszaadásával kapcsolatos vélemények megoszlása vallásos és nem vallásos emberek körében (%)

	Egyetért	Nem ért egyet	Nem tudja
Vallásos, egyházhoz	49,5	33,7	16,8
Vallásos a maga módján	17,6	72,7	9,7
Nem vallásos	5,0	88,7	6,3
Nincs válasz	16,7	16,7	66,7

Az iskolaátadásokkal kapcsolatos vélemények elemzése is megerősíti a vallásoktatással kapcsolatban megfogalmazott feltételezéseinket. Az emberek döntő többsége elfogadja az egyházak oktatásügyi szerepének a növekedését és az egyházi iskolatulajdon arányának a növekedését, de csak abban az esetben, ha ez nem veszélyezteti a világnézeti szabadságot. Az egyiskolás településeken történő iskolavisszaadás ezért elfogadhatatlan a legtöbb ember számára.

A vallásoktatás és az egyházi iskolatulajdon visszaállításának a kérdése gyakran az oktatás világnézeti semlegességének a kérdésében jelenik meg. A világnézeti semlegesség értelmezése nem könnyű, hiszen ez alatt különböző emberek nem ugyanazt értik. Van, aki ezt szűken, magára a tanításra vonatkoz-

tatva értelmezi, azt vallva, hogy az iskolákban semmilyen világnézetnek nincs helye. A legtöbben azonban azt értik ezalatt, hogy egyetlen világnézetnek sem lehet az iskolában kitüntetett szerepe, de azt semmiképpen nem gondolják, hogy az egyes pedagógusoknak el kellene rejteniük saját világnézetüket tanítási gyakorlatukban. Vizsgálatunkban szándékosan kiélezett formában, úgy tettük fel az ezzel kapcsolatos kérdést, hogy azt kértük az emberektől, mondják meg, melyik állítással értenek inkább egyet az alábbiak közül: (1) "Az oktatás az állami iskolákban legyen világnézeti szempontból semleges", vagy pedig (2) "Az oktatás az állami iskolákban sem lehet világnézeti szempontból semleges, hiszen sikeresen nevelni csak valamilyen világnézet alapján lehet". A megkérdezettek döntő többsége (60,9%) még a kérdés ilyen feltevése mellett is a világnézeti semlegesség mellett foglalt állást, és csak kisebb hányaduk (24,4%) értett egyet inkább a világnézeti elkötelezettség szükségességével. A magukat vallásosnak tekintő embereknek a többsége (53,2%) is az állami iskolák világnézeti semlegességének a híve, noha arányuk a magukat nem vallásosnak mondó emberek között érthetően jóval magasabb (79%). E kérdésben ugyancsak jelentősen eltér az egyházhű és a maguk módján vallásos emberek álláspontja: amíg az előbbieknél csupán egyharmada (36,4%) a semlegesség híve, addig az utóbbiak között 59,7% az arányuk.

Az attitűdök eltérései

A társadalom különböző csoportjai természetesen nem egyformán ítélik meg a vallásoktatás szükségességét, illetve annak kívánatos vagy elfogadható formáit. Amint arról korábban szó esett, az embereket az iskolai vallásoktatással kapcsolatos attitűdjeik szerint három nagyobb csoportba sorolhatjuk: (1) azok, akik mindenki számára kötelezővé tennék a vallásoktatást; (2) azok, akik az állami és önkormányzati iskolákban fakultatív formában tartják elfogadhatónak a vallásoktatást; és végül (3) azok, akik az állami és önkormányzati iskolákban semmilyen formában nem tudják elfogadni a vallásoktatás jelenlétét. Érdeemes megnézni, hogyan alakul e három attitűddel rendelkező emberek aránya különböző társadalmi csoportokon belül.

A megkérdezetteket a különböző kérdésekre adott válaszaik alapján besoroltuk három típusba. Az első típusba (*elutasítók*) azokat soroltuk, akik általában elutasítják a vallásoktatást vagy azt csak az egyházi iskolákban tartják elfogadhatónak valamint azokat, akiknek az a véleményük, hogy az iskolai hitoktatás hátrányosan érintheti a nem vallásos gyermekeket. Ebbe a csoportba került 263 fő, azaz a megkérdezettek 27,6%-a. A második típusba (*elfogadók*) azokat soroltuk, akik a vallásoktatás valamilyen, nem kötelező formáját el tudják fogadni az állami (önkormányzati) iskolákban is. Ide került az emberek legnagyobb része, azaz 445 fő, a megkérdezettek 46,7%-a. Végül a harmadik típusba (*kötelezők*) kerültek azok, akik a felkínált – fentebb jelzett – alternatívák közül a minden tanulót vallásoktatásban részvételre kötelezőt választották, vagy akik egyetértettek azzal az állítással, hogy "A hitoktatás legyen kötelező minden gyermek számára". Ebbe a csoportba 194 fő, azaz a megkérdezettek 20,4%-a

került. A vonatkozó kérdésekre való válaszadás hiánya miatt 51 embert, vagyis a megkérdezettek 5,4%-át nem tudtuk egyik csoportba sem besorolni.

Az elutasítás vagy a kötelezővé tételre való hajlam szoros összefüggésben áll a megkérdezettek iskolai végzettségével. Amíg az iskolázottabb emberek között jóval magasabb az "elutasítók" aránya, mint a "kötelezőké", addig a kevésbé iskolázott emberek körében ez éppen fordítva van, azaz a "kötelezők" aránya a magasabb az "elutasítóknál". Az "elutasítók" aránya a középfokú végzettségi szint felett megugrik, itt eléri a megkérdezetteknek csaknem egyharmadát. A különböző fakultatív megoldásokat pártoló "elfogadók" aránya annál magasabb, minél feljebb megyünk az iskolázottsági ranglétrán (lásd a III. táblázatot).

III. TÁBLÁZAT

A vallásoktatással kapcsolatos attitűdök megoszlása különböző iskolázottságú társadalmi csoportokban (%)

Iskolázottság	Attitűd			
	elutasító	elfogadó	kötelező	nincs válasz
8 általános	23,7	42,2	26,9	7,2
középfokú	30,8	49,0	16,2	4,0
felsőfokú	30,8	53,2	12,4	3,6

Még erősebb kapcsolat található az emberek életkora és vallásoktatással kapcsolatos attitűdjeik között: minél idősebb valaki, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy kötelezővé tenné a vallásoktatásban való részvételt minden gyermek számára. Amíg a "kötelezők" aránya a 18–40 évesek körében alig több, mint a megkérdezettek egytizede, addig a 61 év felettiek között már ők alkotják a többséget. Az 51 évnél idősebbek között a "kötelezők" aránya már magasabb az "elutasítóknál". A 40 év alattiak körében különösen magas az "elutasítók" aránya: meghaladja a megkérdezettek egyharmadát (lásd a IV. táblázatot).

IV. TÁBLÁZAT

A vallásoktatással kapcsolatos attitűdök megoszlása különböző életkori csoportokban (%)

Életkor	Attitűd			
	elutasító	elfogadó	kötelező	nincs válasz
18–30 évesek	35,3	49,2	11,2	4,3
31–40 évesek	36,1	47,1	11,0	5,8
41–50 évesek	32,1	48,7	14,0	5,2
51–60 évesek	21,0	50,6	24,4	4,0
61-évnél idősebbek	14,7	38,7	39,2	7,4

A különböző településeken lakók között ugyancsak eltérő arányban találhatók a vallásoktatás kötelezővé tételére és annak az állami (önkormányzati) iskolákban való elutasítására hajló emberek. Amíg a városokban lakók körében a "kötelezők" aránya a megkérdezetteknek valamivel több, mint egyhatoda, addig a falun élőknek egynegyedére jellemző ez az attitűd. Ami az "elutasítókat" illeti, az ő arányuk a falvakban és a kisebb városokban élők körében hasonló, itt a választóvonalat inkább a megyei városi szint alkotja: e szintnél emelkedik meg az ilyen attitűddel jellemezhető emberek aránya. A vélemények polarizálódása a kisebb vidéki városokban a legkisebb: itt a legmagasabb az "elfogadók" aránya, és a legalacsonyabb a két szélső pólusokon találhatóaké (lásd az V. táblázatot).

V. TÁBLÁZAT

A vallásoktatással kapcsolatos attitűdök megoszlása az különböző településtípusok lakosai körében (%)

Lakóhely	Attitűd			
	elutasító	elfogadó	kötelező	nincs válasz
Budapest	32,8	47,8	16,4	3,0
Megyei város	30,0	50,9	15,2	3,9
Egyéb város	24,2	55,8	15,0	5,0
Falu	24,1	39,8	28,3	7,8

Külön érdemes hangsúlyozni azt a meglehetősen nagy eltérést, amely az iskolás korú gyermekkel rendelkező szülők és az egyéb társadalmi csoportok attitűdjei között található. Amíg a szülők körében az "elutasítók" aránya több, mint két és félszerese a "kötelezők" arányának, addig azok körében, akinek nincsen iskoláskorú gyermeke, a két szélső póluson elhelyezkedők aránya hasonló (lásd a VI. táblázatot).

VI. TÁBLÁZAT

A vallásoktatással kapcsolatos attitűdök megoszlása az iskoláskorú gyerekek szülei körében (%)

	Attitűd			
	elutasító	elfogadó	kötelező	nincs válasz
Van iskoláskorú gyereke	35,4	45,8	13,3	5,5
Nincs iskoláskorú gyereke	24,5	46,9	23,2	5,3

Végül érdemes megvizsgálni azt is, hogy az egyes politikai pártokkal szimpatizálók körében hogyan alakul a különböző attitűdökkel rendelkezők aránya. Az elemzésnek itt gátat szab az, hogy mintánkban bizonyos politikai pártok

híveinek a száma olyannyira alacsony, hogy ennek alapján megbízható következtetéseket nem lehet levonni.

Talán nem meglepő, hogy az "elutasítók" aránya az MSZP és a FIDESZ hívei között a legmagasabb, ezzel szemben a "kötelezőké" a KNDP és a FKGP hívei körében. A rokonszenvezők számának az alacsonysága – és így az elemszámok kicsinysége – miatt nehéz megítélni az attitűdök megoszlását az MDF és az SZDSZ hívei között. Az adatok mindazonáltal arra utalnak, hogy egyik párt híveire sem jellemző a vélemények erős polarizálódása, bár az MDF-fel szimpatizálók között az átlagosnál magasabb a "kötelezők" aránya. Ez utóbbiak a legkisebb arányban a FIDESZ támogatói között találhatók.

Igen magas arányuk miatt (a megkérdezetteknek több mint felére ez volt jellemző) különös figyelmet kell fordítani azokra, akik tudatosan kijelentik, hogy egyetlen politikai párttal sem rokonszenveznek, illetve nem tudnak, vagy nem akarnak választ adni a pártszimpátiával kapcsolatos kérdésekre. Azok körében, akik határozottan kijelentik, hogy egyetlen párttal sem rokonszenveznek, igen magas a "kötelezők" és alacsony az "elutasítók" aránya. Azok körében viszont, akik nem tudnak, vagy nem akarnak rokonszenves pártot említeni, az "elutasítók" aránya nagyobb, mint a "kötelezőké". Úgy tűnik tehát, hogy míg a különböző okokból nem választókra inkább az átlagos attitűdök jellemzőek, addig a pártokat tudatosan elutasítók körében nagyobb valószínűséggel jelentkezik a vallásoktatás kötelezővé tételére hajló álláspont (lásd az VII. táblázatot).

VII. TÁBLÁZAT

A vallásoktatással kapcsolatos attitűdök megoszlása a különböző pártokkal rokonszenvezők körében (%)

Pártszimpátia	Attitűd				(N)
	elutasító	elfogadó	kötelező	nincs válasz	
FIDESZ	32,1	54,4	9,1	4,4	(252)
FKGP	20,5	40,9	31,8	6,8	(44)
KNDP	10,7	50,4	39,3	–	(28)
MDF	19,6	51,0	25,5	3,9	(51)
MSZP	49,2	36,1	13,1	1,6	(61)
SZDSZ	24,0	58,0	16,0	2,0	(50)
Egyéb párt	23,8	42,9	17,5	15,9	(63)
Egyik párt sem	17,8	47,8	27,8	6,7	(90)
Nincs véleménye	28,2	41,2	24,1	6,5	(415)

A vélemények változásai

Mivel a kérdések jelentős részét 1991-ben és 1992-ben is feltettük, sőt egy kérdés már 1990-ben is szerepelt vizsgálatunkban, lehetőség nyílik nemcsak a vallásoktatással kapcsolatos vélemények stabilitásának, illetve időbeni változásainak az elemzésére, hanem a vizsgálat megbízhatóságának az ellenőrzésére is. Amint a VIII. táblázat mutatja, a vélemények megoszlása meglehetősen nagy stabilitást mutat: noha vannak kisebb elmozdulások, az arányok változatlanok. Ez egyfelől azt mutatja, hogy az embereknek a vallásoktatással kapcsolatban kialakított véleményét az ezzel kapcsolatos viták jelentős mértékben nem tudták megváltoztatni, másfelől azt, hogy az alkalmazott vizsgálati eszközzel eléggé megbízható képet alkothatunk a valóságos társadalmi folyamatokról.

VIII. TÁBLÁZAT

Vallásoktatással kapcsolatos kijelentések elfogadása illetve elutasítása 1991-ben és 1992-ben (%)

	Egyetért		Nem ért egyet		Nem tudja	
	1991	1992	1991	1992	1991	1992
A hitoktatás legyen kötelező minden gyermek számára	15,6	17,8	78,1	73,5	6,3	8,6
A vallási tárgyakat is osztályozzák és ez is számítson bele a gyerekek bizonyítványába	16,1	21,5	74,0	66,9	9,9	11,6
A szakképzett hitoktatók váljanak az iskolai tantestület tagjává	35,1	36,2	46,7	38,0	18,2	25,8
A hitoktatás ne legyen kötelező, szabadon választott tantárgyként tanulhassák a gyermekek	72,1	72,4	18,2	21,6	9,6	6,0
Ha hitoktatás lesz az iskolában akkor a nem vallásos gyerekek hátrányos megkülönböztetésben fognak részesülni a tanárok szemében és a továbbtanulásnál	20,7	18,2	62,3	55,6	17,0	26,2
Hitoktatást az egyházak végezzenek az iskolán kívül, csak a hívó gyermekek számára, a vallási és erkölcsi ismereteket viszont az iskolai tanrend keretében sajátíthassa el minden gyerek	58,5	59,5	29,8	25,9	11,7	14,5
A hittant az iskolai tanrend részeként kell oktatni a hívó gyermekeknek, a nem hívóknak pedig vallási és erkölcsi ismereteket kell tanítani	51,0	47,2	38,2	38,9	10,8	13,9

Általában megfigyelhető, hogy csökkent azoknak az aránya, akik elutasítják a kötelező vallásoktatást, a vallási tárgyak osztályozását és bizonyítványba való beszámítását, a hitoktatók tantestületi taggá válását; valamint azoké, akik attól tartanak, hogy az iskolai hitoktatás hátrányos megkülönböztetéssel járhat a

nem vallásos gyermekek számára. Ugyanakkor megnőtt azok aránya, akik e kérdésekkel kapcsolatban nem rendelkeznek határozott véleménnyel, vagy pedig nem akarnak véleményt nyilvánítani. E tendenciát látszik igazolni egy másik adat is: amíg 1990-ben a megkérdezettek 21%-a értett egyet azzal, hogy "A vallásnak nincs helye az állami iskolákban", ugyanezzel 1991-ben csak 17,6% értett egyet (itt azonban számításba kell venni azt, hogy 1990-ben csak 70 évesnél fiatalabb embereket kérdeztünk).

Úgy tűnik tehát, hogy 1991 és 1992 között kisebb mértékben megnőtt az iskolai vallásoktatást akarók, azt elfogadók, illetve az azt nem ellenzők aránya, ám mindezt a véleményt nyilvánítani tudók vagy akarók arányának a csökkenése kísérte.

A vallásoktatással szembeni pozitív attitűddel rendelkezők arányának az enyhe növekedésével szemben áll a világnézeti semlegességgel kapcsolatos vélemények változása (lásd a IX. táblázatot). Az ezzel kapcsolatos kérdés az egyetlen, amelyet mindhárom vizsgálatunkban feltettünk, ezzel kapcsolatban tehát hosszabb időszakra vonatkozóan rendelkezünk adatokkal. Az állami iskolák világnézeti semlegességét támogatók aránya a három év alatt egyértelmű növekedést mutat, a világnézeti elkötelezettség szükségességét támogatóké pedig egyértelműen csökkent. Ezzel kapcsolatban a válaszolni nem tudók vagy nem akarók aránya csak minimális mértékben változott.

IX. TÁBLÁZAT

Két ellentétes állítás közötti választás megoszlása három egymást követő évben (%)

	1990	1991	1992
Az oktatás az állami iskolákban legyen világnézeti szempontból semleges	53,3	56,0	60,9
Az oktatás az állami iskolákban sem lehet világnézeti szempontból semleges, hiszen sikeresen nevelni csak valamilyen világnézet alapján lehet	33,4	28,6	24,4
Nem tud választani	13,3	15,4	14,7

Következtetések

Vizsgálataink alapján a következő konklúziót vonhatjuk le. Ma Magyarországon igen alacsony azoknak az aránya, akik azt a nem toleráns álláspontot vallják, hogy a vallásoktatást mindenki számára kötelezővé kell tenni. Az ilyen állásponton lévők főleg a legidősebb és a legkevésbé iskolázott társadalmi csoportokban és a falvakban élők körében, valamint a konzervatív értékeket valló politikai pártok hívei és a valamenyi politikai pártot elutasítók között találhatók meg. Ez az álláspont a vallásos emberek körében is egyértelműen kisebbségben van.

Ugyancsak kicsi és csökkenő azoknak az aránya, akik az állami (önkormányzati) iskolák esetében a vallásoktatást általában elutasítják, illetve tartanak

attól, hogy ennek az iskolákban való megjelenése hátrányosan érinthet bizonyos társadalmi csoportokat. Figyelemre méltó azonban, hogy az így vélekedők aránya igen magas a leginkább érintettek, azaz az iskoláskorú gyermekek szülei és azon fiatalok között, akik a közeljövőben szülőkké fognak válni.

Az emberek döntő többsége nem igényli, nem tartja szükségesnek a vallás-oktatást, de nincs is ellene kifogása. Ennek valamilyen fakultatív, a világnézeti szabadságot és a szabad választást nem sértő formáját az állami (önkormányzati) iskolákban is el tudják fogani. Ugyanakkor a meghatározó többség ragaszkodik ahhoz, hogy az állami iskolák világnézeti szempontból semlegesek legyenek, s ahhoz is, hogy ne alakulhasson ki olyan helyzet, melyben valakinek akkor is egyházi iskolába kell járnia, ha nem akarja azt (egyiskolás települések).

Mindez azt támasztja alá, hogy a vallásoktatás és az egyházi iskolák kérdésében csak olyan megoldások számíthatnak a magyar társadalom többségének a támogatására, amelyek liberális alapon, azaz a választási szabadság és a lelkiismereti szabadság tiszteletben tartása mellett nyújtanak lehetőséget a különböző igények kielégítésére. A kötelezőséggel vagy hátrányos megkülönböztetések lehetőségével járó megoldásokat a legtöbb olyan vallásos ember sem támogatja, aki egyébként pozitív módon viszonyul a vallásoktatáshoz.

HALÁSZ GÁBOR

Kutatás közben

a sorozatot szerkeszti:
Junghaus Ibolya

kutatási eredmények, konferencia-jegyzőkönyvek gyors közreadása
(a füzetek a szerkesztőség címén megrendelhetők)

konferencia jegyzőkönyvek

ALTERNATÍV ISKOLÁK ÉS MOZGALMAK.

Szerk.: Lukács Péter

ÖNKORMÁNYZAT ÉS ISKOLA. Szerk.:

Kozma Tamás

MAGÁNISKOLÁK TANÁCSKOZÁSA. Szerk.:

Várhegyi György

közvéleménykutatás

GYÖRGYI ZOLTÁN: Pedagógusok a közoktatási törvénykoncepcióról (1991)

BIRO LAJOS: Pedagógusok a közoktatási törvény koncepciójáról (1992)

VÉLEMÉNYEK A KÖZOKTATÁSI TÖRVÉNY KONCEPCIÓIRÓL. Szerk.: Lukács Péter
HALÁSZ GÁBOR: Társadalmi igények, iskola, oktatáspolitikai

felsőoktatás

LADÁNYI ANDOR: A felsőoktatás összehasonlító statisztikai elemzése

HEGEDŰS T. ANDRÁS: A regionális beiskolázás a felsőoktatásban

LADÁNYI ANDOR: A felsőoktatás fejlesztésének kérdéseihöz

oktatástörténet

FORRAY R. KATALIN: Az iskolakörzetesítések rövid története

NAGY PÉTER TIBOR: Tanügyigazgatás és gazdasági válság

A SZAKMAI PEDAGÓGUSOK KÉPZÉSÉNEK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON. Szerk.: Szövényi Zsolt

SÁSKA GÉZA: A reform reformjának reformja

közoktatás

BALOGH MIKLÓS & LUKÁCS PÉTER: Oktatásirányítás és iskolarendszer

FORRAY R. KATALIN & KOZMA TAMÁS: Hány plusz hány?

BALOGH MIKLÓS & CSÉCSEI BÉLA: Az iskolák finanszírozása tegnap, ma, holnap

LUKÁCS PÉTER & BALOGH MIKLÓS: Pedagógusbérezés és oktatásfinanszírozás